

ضمیمه پرونده ۳: مقایسه سازمان روحانیت کاتولیک و تشیع

گزارش منتشر شده BBC درباره ضعف تشکیلات حوزه‌های علمیه شیعه

حنا شیخ پژوهشگر ادیان ابراهیمی - ۱۵ اوت ۲۰۱۸ - ۲۴ مرداد ۱۳۹۷

حنا شیخ، پژوهشگر ادیان ابراهیمی در یادداشتی برای صفحه ناظران به شباهت‌ها و تفاوت‌های سازمان روحانیت شیعه و کاتولیک پرداخته است.

مسیحیت کاتولیک و اسلام شیعی از جریان‌های اصیل و تاریخی در دو دین بزرگ مسیحیت و اسلام به شمار می‌روند که از سازمان روحانیت نسبتاً منسجمی در مقایسه با دیگر مذاهب مسیحی و اسلامی برخوردارند. این نوشته در صدد مقایسه نظام سازمانی این دو مذهب در بخش آموزشی، اداری و اقتصادی است.

واتیکان دولت شهری مستقل است که در درون شهر رم در کشور ایتالیا جای دارد. واتیکان محل اقامت پاپ، رهبر کاتولیک‌های جهان و مرکز کلیسای کاتولیک است. واتیکان با مساحتی در حدود ۴۴ هکتار، کوچکترین کشور دنیا و با جمعیتی در حدود ۸۰۰ نفر، کم‌جمعیت‌ترین کشور مستقل دنیا محسوب می‌شود. شهر رم برای قرن‌های متمادی مقر پاپ بود؛ اما از سال ۱۷۸۰م که رم پایتخت ایتالیا شد، مقر پاپ و حوزه ریاست وی به همان ناحیه واتیکان محدود ماند.

در مقابل، مسیحیت کاتولیک و اسلام شیعی از جریان‌های اصیل و تاریخی در دو دین بزرگ مسیحیت و اسلام به شمار می‌روند که از سازمان روحانیت نسبتاً منسجمی در مقایسه با دیگر مذاهب مسیحی و اسلامی برخوردارند. این نوشته در صدد مقایسه نظام سازمانی این دو مذهب در بخش آموزشی، اداری و اقتصادی است.

نظام آموزشی:

مدارس دینی مسیحی در آغاز به شکل مجموعه‌های مخفی در نقاط مختلف امپراتوری روم حضور داشتند. این مدارس که پیش از به رسمیت شناخته شدن مسیحیت به صورتی مخفیانه فعالیت می‌کردند، از نظام و سازمان ویژه‌ای برخوردار نبودند. هشتاد سال پس از فرمان کنستانتین و اعلان مسیحیت به عنوان یکی از ادیان مجاز امپراتوری روم، این دین به آیین رسمی امپراتوری روم تبدیل شد، مراکز آموزشی کلیساها به صورت مدارس رسمی وابسته به کلیسا در آمده و در سرتاسر سرزمین‌های روم مقدس منتشر شدند.

کلیسای کاتولیک در راستای ساماندهی و یکپارچه‌سازی سیستم‌های آموزشی در نقاط مختلف مسیحی در سال ۱۵۸۸ میلادی، مجمعی را جهت برنامه‌ریزی درسی و نظارت بر تعالیم و کنترل حوزه‌های علمی و دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی کاتولیک تأسیس کرد. پاپ پل ششم، در سال ۱۹۶۷ میلادی، این نهاد را بازسازی کرد، و عنوان مجمع مقدس انستیتوهای کاتولیک بر آن نهاد، و اداره‌ای جهت نظارت بر مدارس کاتولیک به این مجموعه اضافه کرد. اساسنامه این مجمع در سال ۱۹۸۸ میلادی توسط پاپ ژان پل دوم بازسازی کلی گردید، و عنوان آن به مجمع تربیت کاتولیکی تغییر یافت.

مراکز آموزش عالی وابسته به کلیسای کاتولیک را می‌توان در سه گونه مختلف دانشگاه‌های پاپی و دانشگاه‌های کلیسایی و دانشگاه‌های کاتولیکی تقسیم کرد. تمام دانشگاه‌های کلیسایی که ادامه سمیناری‌ها در سطوح عالی هستند، دانشگاه پاپی به شمار می‌روند، ولی تنها تعداد اندکی از دانشگاه‌های کاتولیکی، دانشگاه پاپی هستند. دانشگاه‌های کاتولیکی، نوعی از مراکز آموزش عالی هستند که زیر نظر کلیسای کاتولیک یا بنیادهای مذهبی اداره می‌شوند. طبق سرشماری مجمع تربیت کاتولیکی مستقر در واتیکان، ۱۳۵۸ دانشگاه کاتولیکی در سراسر جهان فعالیت می‌کنند. اتمام تحصیل در دانشگاه‌های پاپی برای برخی سمت‌های کلیسای کاتولیک ضروری است، به ویژه اسقف‌ها که از میان افرادی به خدمت گرفته می‌شوند که مدرک دکترای در حقوق کلیسایی یا تئولوژی دریافت کرده‌اند، و قاضیان و وکیلان کلیسا حتماً باید مدرک کارشناسی ارشد در حقوق کلیسایی را دریافت کرده باشند.

آموزش در حوزه‌های علمیه شیعه، برخلاف ساختارهای رایج واتیکان، بیشتر به صورت کاملاً آزاد انجام می‌گیرد و طلاب در انتخاب استاد و مواد درسی اختیار کامل دارند. دروس حوزه، غالباً کتاب‌محور هستند و کتاب‌های درسی نیز غالباً به درخواست عده‌ای از شاگردان انتخاب می‌شوند.

هم‌اکنون در نظام تدریس حوزه‌های علمیه، سه مرحله درسی برای طلاب پیش‌بینی شده است. این مراحل درسی زمان‌بندی چندان دقیقی ندارند، و هر طلبه‌ای بنا بر استعداد و توانایی خود، این مراحل را در مدت زمان‌های متفاوتی طی می‌کند. مواد درسی در این مراحل نیز تفاوت چندان از نظر موضوعی با یکدیگر نداشته، تنها از نظر محتوایی، سنگین‌تر و عمیق‌تر می‌شود. طلاب نخست دوره مقدمات، شامل مباحث مقدماتی مانند: ادبیات عرب و منطق و احکام شرعی را در حدود سه سال می‌گذرانند. سپس در دوره سطح به مطالعه وسیع فقه و اصول فقه و کلام شیعی و کمی تفسیر قرآن و دانش‌های حدیثی می‌پردازند. سرانجام دوره بحث خارج است که مباحث فقه و اصول در آن به شکل عمیق و گسترده، به صورت کاملاً استدلالی، مورد بحث قرار می‌گیرند و طلاب برای رسیدن به مرحله اجتهاد آماده می‌شوند.

نظام اداری:

سلسله مراتب روحانی در مسیحیت اهمیت ویژه‌ای دارند. انتصاب یا دست‌گذاری، عملی است که به موجب آن، شخص صلاحیت احراز مناصب کلیسایی (اسقفی، کشیشی و شماسی) را پیدا می‌کند. طبق قوانین کلیسای واتیکان، هر کشیش موظف است تحت نظارت و حمایت سلسله مراتب کلیسایی قرار بگیرد و این وابستگی می‌تواند نسبت به یک کلیسای به خصوص یا مؤسسه مذهبی وابسته به قلمرو اسقف باشد.

شخص پاپ در رأس هسته مرکزی تشکیلات و ساختار کلیسای کاتولیک موسوم به دیوان کلیسای رم قرار دارد و بر واتیکان حکومت می‌کند. دیوان کلیسای رم، دستگاه و تشکیلاتی است که پاپ از طریق آن کلیسای جهانی را اداره می‌کند. در حال حاضر، دبیرخانه واتیکان، مهم‌ترین بخش دولت است که در صدر آن، دبیر دولت یا همان نخست وزیر قرار دارد. واتیکان به مفهوم امروزی خود دارای وزیر و وزارتخانه نیست، اما تشکیلاتی در دو قالب «مجامع مقدس» و «شوراهای پاپی» دارد که همان کار وزیران و وزارتخانه‌ها را انجام می‌دهند.

حوزه علمیه تشیع، برخلاف روحانیت کاتولیک، هسته منسجم اداری ندارد و بیش‌تر به فعالیت‌های آموزشی و تبلیغی مشغول هستند. هرچند در سال‌های اخیر، نیاز به تأسیس نهادهایی برای برنامه‌ریزی و مدیریت فعالیت‌های علمی و مذهبی و تبلیغی به شدت احساس شده است و حرکت‌های زیادی صورت گرفته است. حوزه علمیه قم در این زمینه پیش‌گام است و در حوزه علمیه نجف نیز پس از سقوط صدام، تلاش‌های قابل توجهی شده است.

مدیریت جامع و کلی‌نگر تا پیش از سال‌های اخیر، جایی در حوزه‌های علمیه شیعه نداشته است. اما حوزه علمیه قم در سال‌های اخیر، از لحاظ اداری منظم‌تر شده است، تا جایی که همه مراحل اداری یک طلبه از بدو ورود تا آخرین

وضعیت تحصیلی اش به شکل الکترونیک ثبت می شود، اما حوزه نجف اشرف شاهد تغییرات اندکی از لحاظ اداری بوده است. در حال حاضر، ساماندهی حوزه های علمیه قم بر عهده شورای مدیریت حوزه های علمیه با هفت معاونت مختلف است: معاونت آموزش، معاونت پژوهش، معاونت امور حوزه ها، معاونت مالی و اداری، معاونت تهذیب، معاونت آمار و بررسی، معاونت تبلیغ و آموزش های کاربردی. شورای مدیریت حوزه های علمیه، زیر نظر شورای عالی حوزه های علمیه فعالیت می کند و مدیر آن، از سوی شورای عالی انتخاب می شود.

دادگاه های دینی:

دادگاه های دینی مسیحی در تاریخ به جهت انجام اعمال تفتیش عقاید و شکنجه و قتل افراد از شهرت بسیار بدی برخوردار هستند. این دادگاه ها اکنون صرفا به اختلافات اداری و اتیکان و امور مذهبی خاص پرداخته و دارای اختیارات قانونی سابق نیستند. دادگاه های کاتولیک در دو حوزه متفاوت فعالیت دارند. حوزه نخست، مسایل مذهبی مربوط به مسیحیت کاتولیک مانند حکم به صحت یا بطلان ازدواج است. حوزه دوم، مشکلات داخلی مربوط به سلسله مراتب کلیسایی و تعارض صلاحیتهای مراکز و ادارات و اتیکان است. عمده فعالیت سیستم قضایی کاتولیک، رسیدگی به تعهدات و سوگندهای کشیشان و قضاوت درباره آنها، بررسی ارتکاب اعمال خلاف شأن کلیسا توسط کشیشان، پیگیری جرایم اسقفان و اختلافات اداری و مالی خلیفه گری ها (اسقف نشین ها)، رسیدگی به شکایات سازمان ها و نهادهای مرتبط با و اتیکان و بررسی جرایم مختلف سیستم اداری کلیسا، ایجاد وحدت رویه قضایی و آرایه نظرات مذهبی و حقوقی کلیسا است.

در نقطه مقابل به استثنای دوره اخیر در قم، حوزه های علمیه دارای نهادی معادل دادگاه های دینی کلیسا نبوده است. حوزه نجف تا کنون چنین سازمانی ندارد و تخلفات روحانیان به طور یکسان همانند تخلفات دیگر شهروندان در دادگاه های مدنی بررسی می شوند. اما در حوزه قم پس از پیروزی انقلاب اسلامی، نهادی با عنوان دادگاه ویژه روحانیت تاسیس شد که به تخلفات روحانیان به طور خاص و ویژه رسیدگی می کند. اختیارات این دادگاه ها در مقایسه با نمونه مشابه آن در و اتیکان بسیار وسیعتر هستند.

نظام مالی و اقتصادی:

درآمد و اتیکان از دو منبع اصلی تامین می شود. مهمترین منبع مالی و اتیکان، زکات سالیانه ای است که به پاپ تعلق دارد. پیش از سال ۱۸۷۰م، برخی کشورهای اروپایی چون ایتالیا موظف بودند که سالیانه مبلغی را جهت کمک به و اتیکان به رم بفرستند. این امر اکنون به صورت فردی و نه دولتی و از سرتاسر جهان صورت می گیرد. مؤمنان مسیحی کاتولیک در سرتاسر دنیا به و اتیکان کمک می کنند. مسیحیان کاتولیک ایالات متحده آمریکا، بیش از همه به و اتیکان کمک مالی می کنند. پس از آن، کانادا و جمهوری آفریقای جنوبی در رتبه بعدی قرار دارند و در اروپا، اسپانیا و فرانسه و بلغارستان در مقام های بعدی هستند.

دارایی ها و هزینه های و اتیکان توسط نهادی به نام "اداره امور اقتصادی سریر مقدس" مدیریت می شود. این اداره به مثابه وزارت اقتصاد و دارایی و اتیکان عمل می کند و نقش کنترل و نظارت بر تمام اموالی را دارد که به شهر مقدس تعلق گرفته است. این اداره از سوی کمیسیونی که از سه کاردینال تشکیل شده، نظارت می شود و با همکاری آنها بر تمام دارایی های شهر مقدس در سرتاسر دنیا نظارت دارد. همچنین این نهاد گزارش های مربوط به درآمد و هزینه های بودجه های متفاوت و اموال کلیسا را به طور دقیق دریافت می کند.

هزینه های و اتیکان شامل اداره امور دادگاه های پاپی، نیروهای مسلح پاپ، اداره و کاخ های وابسته به پاپ، کالج مقدس کاردینال ها؛ حق الزحمه تمامی کارکنان دیوان کلیسای رم، هسته مرکزی دولت کلیسای کاتولیک، که شامل هیأت دبیران و کارمندان دفتری شهر و اتیکان نیز می شود؛ نماینده ها و سفیران پاپ در اقصی نقاط جهان، و همچنین هزینه

گرداندن سفارت‌خانه‌ها در آن کشورها، موزه‌ها و گالری‌های واتیکان، دیگر مکان‌های وابسته به پاپ و کلیساهای بزرگ رم است. افزون بر این موارد بودجه قابل ملاحظه‌ای برای امور خیریه پاپ در نظر گرفته می‌شود که شامل تعداد زیادی مدرسه و برنامه‌های عمرانی احداث کلیساهای جدید در رم می‌شود.

روحانیان کاتولیک برای امرار معاش همانند طلبه‌های حوزه‌های علمیه تشیع، حقوق ماهیانه دریافت می‌کنند؛ اما شیوه دریافت و مقدار حقوق فرق می‌کند. در سازمان روحانیت کاتولیک یک کشیش از طرف مسؤول بالاتر از او، یعنی اسقف، حقوق ماهیانه دریافت می‌کند. این مبلغ غیر از هدایای دریافتی کشیش از طرف مؤمنان در مناسبت‌های مختلف، مانند انجام غسل تعمید یا اجرای مراسم ازدواج و تدفین و... است. حقوق و دستمزد کشیشان در هر نقطه از جهان، بسته به طول خدمت و جایگاه خود در نظام کلیسای متغیر است.

روحانیت کاتولیک و کلیسای وابسته به آن، از ساختاری تا حدودی یک‌دست، هماهنگ و دقیق برخوردار است. گردش مالی آن به مقدار قابل اعتنا شفاف بوده و درآمدها و برآمدهای آن به شکل آشکار اطلاع‌رسانی می‌شود. بنیاد این سازمان بر مبنای آموزش‌های مسیحی نهاده شده است، و تمام فعالیت‌های آموزشی، پژوهشی، اجتماعی و فرهنگی در جهت آن سامان می‌یابد. همچنین سازمان روحانیت کاتولیک به مثابه نهاد دینی مسیحی، در عرصه بین‌الملل نیز به شدت فعال است. این نهاد عضو یا عضو ناظر بسیاری از سازمان‌های بین‌المللی است، و با بیش از ۱۶۰ کشور جهان مبادله سفیر کرده است.

نظام اقتصادی روحانیت شیعه از تشکیلات سازمانی بسیار کمتری برخوردار است و بیشتر توسط افراد معدودی وابسته به بیت مراجع تقلید اداره می‌شود. مهم‌ترین راه تامین مالی حوزه‌ها علمیه در طول تاریخ خمس بوده است. همچنین مردم از طریق موقوفات در تامین هزینه معیشت طلاب حوزه‌ها و امور دیگر مربوط به آن مانند ساخت مساجد، کتابخانه‌ها و مدارس دینی مشارکت دارند.

عدم برخورداری از ساختار سازمانی، سبب پیدایش آسیب‌هایی در حوزه علمیه گشته است. حوزه‌های شیعه از آن رو که سازمانی شکل‌یافته به معنای دقیق آن نیست، حضور بین‌المللی کم‌رنگی هم دارد، و جایگاه نمایندگی حوزه شیعه در بسیاری از مجامع رسمی و علمی بین‌المللی خالی است.

